Teorik Altkonu Başlıkları

Bilimsel araştırma ve etik kavramları

Bilimsel Araştırma
Bilimsel Yazımın Kökeni
    Erken Tarih
"IMRAD" Hikayesi
Bilimsel Makale Nedir?
    Bilimsel Makalenin Tanımı
Yükseköğretim Kurulu Bilimsel Araştırma
    ve Yayın Etiği Yönergesi
İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi

Dekanlığı Etik Sözleşmesi

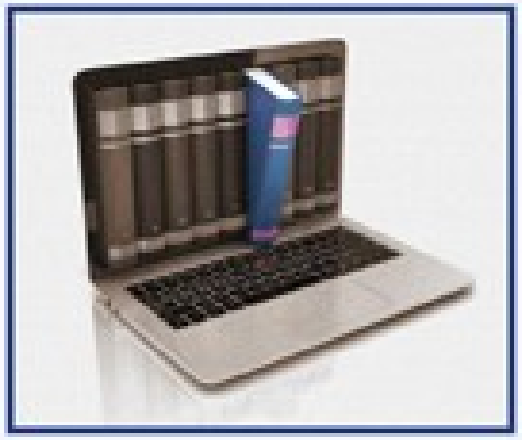
İstanbul Üniversitesi “Bilim Etiği”

Kısa Tarihçe ve Ana Kavramlar

- Etik değer/etik ilke
- Etik kural-etik kod
- Etik sorun-etik ikilem-etik ihlali
- Etik boyut-etik duyarlılık-etik kaygı
- Etik-ahlak ayrımı
- Etik-hukuk ilişkisi
- Meslek etikleri
- Etik değerlendirme-etik karar verme
- Etik kurul

Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Araştırma Etiği

Prof. Dr. Dursun Kırbaş
Dr. Filiz Ekim Çevik

nobel
tıp kitabevleri

Bilimsel Araştırma

Bilim; düşünce ve deneylere dayalı olarak evrendeki bilinmeyenleri araştırma eylemidir. Artı sonsuzdan eksi sonsuza kadar sınırsız boyutlara sahip evrende, insanoğlu için çevresindeki olayların neden ve sonuç ilişkilerinin araştırılması merakı, düşünceden deneye dönüşmüş ve çeşitli bilim dalları oluşmuştur. Bu süreçte felsefe bilimsel gelişmede etkin bir işlev yapmıştır. Bilimsel gelişmelere gözlem ve araştırmalarla ulaşılmıştır.

Her araştırma, daha önceki araştırmalara bina edilen bir yapı taşı görevi üstlenir. Araştırıcılar bilinmeyenleri araştırırken, kendi bilim alanlarında yeni açılımlar yapmaya ve araştırma sonuçlarını toplumların yararına sunmaya çalışır. Aynı zamanda, kendi bilim alanlarında, geçmişle günümüz arasında bir köprü oluşturur.

Bilimsel Yazımın Kökeni

Bilimin ayıklamaya çalıştığını, sanat kışkırtma yolunu arar-biri için ölümcül olan gizem, diğeri için yaşamsaldır.

John Fowles

ERKEN TARİH

İnsanlar binlerce yıldır iletişim kurabilmişlerdir. Fakat, bugün bildiğimiz şekliyle bilimsel iletişim nispeten yenidir. İlk dergiler sadece 300 yıl önce yayımlanmış ve bilimsel makalenin IMRAD (Introduction-Giriş, Methods-Yöntemler, Results-Sonuçlar and Discussion-Tartışma) düzenlemesi son 100 yıl içinde gelişmiştir.

Bilginin, bilimsel veya başka türde, uygun iletişim mekanizması kuruluncaya kadar etkin şekilde iletişimi yapılamamıştır. Tarih öncesi insanlar, sözle iletişim kurabilmişlerdi. Fakat kuşkusuz her yeni kuşak; kaynak gösterecek yazılı kayıtlar olmaksızın, bilgi elde edildiği hızla kaybolduğundan, esas olarak hep aynı çizgiden başladı.

Kayalar üzerine oyulmuş mağara resim ve yazıları, gelecek kuşaklara belge bırakmak için insanoğlunun ilk girişimleri arasındaydı. Bir anlamda bugün biz, atalarımızın bazı ilk mesajlarını yaşatan böyle bir ortamı seçmiş oldukları için şanslıyız. Oysaki daha az dayanıklı malzeme üzerindeki mesajlar kaybolmuş olabilirdi (Belki pek çoğu öyle oldu). Diğer taraftan, böyle bir ortam yoluyla iletişim inanılmaz derecede zordu. Örneğin, eğer 50 kg'lık taşlar iletişim malzemesi olsaydı, posta servisinin bugün başına gelmiş olacak dağıtım problemlerini bir düşünün? 10 gr'lık mektuplarla yeterince zorluk çekmiyorlar mı?

Bildiğimiz ilk kitap sel baskınının Chaldean dilinde anlatımıdır. Genesis'i yaklaşık 2000 yıl öncesinden veren bu hikaye, M.Ö. 4000 yıllarında kiremit tablet üzerine yazılmıştı.

Hafif ve taşınabilir olan bir iletişim ortamı gereksinimi açıktı. İlk başarılı ortam, M.Ö. 2000 yıllarında kullanılmaya başlanmış olan papirustur (papirus bitkisinden yapılan sayfalar yapıştırılarak ve 6-12 m uzunluğunda rulo oluşturularak tahta bir parçaya bağlanır).

M.Ö. 190 yılında parşömen (hayvan derisinden yapılan) kullanılmaya başlandı. Yunanlılar, Efes ve Bergama'da (şimdiki Türkiye) ve İskenderiye'de büyük kütüphaneler meydana getirdiler. Plutarch'a göre, Bergama'daki kütüphanede M.Ö. 40 yıllarında 200.000 cilt kitap vardı.

M.S. 105 yılında Çinliler, iletişimin modern ortamı kağıdı keşfettiler. Bununla beraber, iletişimi çoğaltma için etkin bir yol mevcut olmadığından akademik bilgi geniş ölçüde yaygınlaştırılamadı.

Belki de insanoğlunun entelektüel tarihindeki en büyük tek buluş matbaaydı. İlk hareketli türün, M.S. 1100 yıllarında Çin'de icat edilmesine karşın, Batı dünyası krediyi, M.S. 1455 yılında 42 satırlık İncili'ni matbaada basan Gutenberg'e verir. Gutenberg'in buluşu hemen etkin bir şekilde bütün Avrupa'da kullanıma koyuldu. 1500 yılına kadar binlerce kitabın binlerce kopyası ("incunabula" denen) basıldı.

İlk bilimsel dergiler 1655'te, tesadüfen aynı zamanda iki değişik derginin - Journal des Scavans/Fransa ve Philosophical Transactions of the Royal Society of London/İngiltere, yayına başlamasıyla ortaya çıktı. O zamandan beri dergiler, bilimde en önemli iletişim ortamı olarak hizmet vermektedir. Halen, bütün dünyada yaklaşık 70.000 bilimsel ve teknik dergi yayımlanmaktadır.

“IMRAD” HİKAYESİ

İlk dergiler, “görsel” dediğimiz türde makaleler yayımladılar. Tipik olarak, bir bilim adamı “İlk bunu gördüm, sonra şunu gördüm” veya “İlk bunu yaptım, sonra şunu yaptım” şeklinde yazardı. Çoğunlukla da bu gözlemler basit zaman sıralamasındaydı.

Bu görsel stil, o zaman anlatılan bilim türü için uygundu. Aslında, bu doğrudan anlatma stili, bugün hala, tıptaki vak’a raporları ve jeolojik çalışmalar v.b. konularındaki “letters” dergilerinde kullanılmaktadır.

l9. yüzyılın ikinci yarısına doğru bilim, artan bir karmaşayla hızlanmaya başladı. Özellikle, hastalıkta virüs teorisini kesinleştiren Robert Koch ile fermante sistemi kullanan ve saf-kültür çalışma yöntemini geliştiren Louis Pasteur'ün çalışmaları nedeniyle, hem bilim hem de bilimi anlatma önemli ilerlemeler kaydetti.

O zaman, metodoloji önemli hale geldi. Çoğu, anında üretmeye fanatik biçimde inanan eleştirmenlerini susturmak için Pasteur, deneylerini en ince ayrıntısına kadar anlatmayı gerekli gördü. Mantıklı ölçüde sorumluluk duygusu olan meslektaşları Pasteur'ün deneylerini tekrarlayabildiklerinden deneylerin tekrarlanabilirliği, bilim felsefesinin temel doktrini oldu ve ayrık bir yöntemler kısmı, önemli ölçüde yapılanmış IMRAD formatına yol açtı (IMRAD, Introduction-Giriş, Methods-Yöntemler, Results-Sonuçlar and Discussion-Tartışma'nın baş harflerinden oluşan akronimdir).

Ben senelerdir mikrobiyoloji bilimine yakın olduğumdan, bilimin bu dalına ağırlık veriyor olabilirim. Ama yine de, enfeksiyon hastalıklarının tedavisinin bilim tarihinin en büyük ilerlemesi olduğuna gerçekten inanıyorum. Daha da ötesi, bu hikayenin kısaca tekrarının bilimi ve bilimi rapor etmeyi gösterebileceğine inanıyorum. Atomik enerji veya moleküler biyolojinin "en önemli ilerleme" olduğuna inananlar yine de, enfeksiyon hastalıkları hikayesinin ortaya koyduğu modern bilim modelini takdir edebilirler.

Koch ve Pasteur'.n çalışmalarını, 1900'lerin ilk yıllarında Paul Ehrlich'in çalışması ve 1930'larda Gerhard Domagh'ın (sulfa ilaçlar) çalışması izledi. II. Dünya savaşı, penisilin'in gelişmesini ortaya çıkardı (ilk olarak Alexander Fleming tarafından 1929'da tanıtılmıştır). Streptomisin 1944'te tanıtıldı ve II. Dünya savaşından hemen sonra, "mucize ilaçlar" için delice fakat harika araştırmalar, tetrasiklinler ve düzinelerle diğer antibiyotikleri yarattı. Böylece bu gelişmeler; verem, difteri, sıtma, tifo ve (aşı yoluyla) çocuk felci gibi salgınların yok olmasıyla sonuçlandı.

Bu mucizeler, II. Dünya savaşından sonraki tıbbi laboratuvarlardan taşarken, ülkemizin araştırma yatırımının artması mantıklıydı. Bilimin desteklenmesindeki bu pozitif atılım (1957'de) hemen, Rusların Sputnik'i fırlattıkları zaman oluşan negatif faktörle birleşti. İzleyen yıllarda, Rusların korkusundan mı, yoksa daha fazla "mucize" ümidinden mi devlet, Amerikan bilimsel araştırmasına milyonlarca ilave dolar döktü.

Para, bilim üretti. Ve bilim, makaleler. Dağlarcasını! Sonuç, mevcut dergiler (ve birçok yenisi) üzerinde güçlü bir baskıydı. Dergi editörleri, başka nedenle olmasa bile kendilerini savunmak için metinlerin iyi düzenlenmiş ve sıkıştırılarak yazılmış olmasını talep etmeye başladılar. Dergideki sayfalar, tekrar ve lafla harcanamayacak kadar değerli oldu. l9. yüzyılın sonlarından beri ağır ağır ilerlemekte olan IMRAD formatı, araştırma dergilerinde hemen hemen evrensel bir kullanım alanı buldu.

Bazı editörler, araştırma sonuçlarının iletişiminde en basit ve mantıklı yol olduğuna inandıkları için IMRAD'ı destekklediler. Diğerleri, belki basit IMRAD mantığına inanmıyorlardı; fakat yine de IMRAD'ın rijitliği dergilerde gerçekten yer (ve masraf) tasarrufu sağladığından bu trene katıldılar. IMRAD, metnin önemli kısımlarının "dizinlenme"siyle, editörler ve değerlendirme yapanlar için hayatı kolaylaştırdı.

IMRAD mantığı soru formunda tanımlanabilir:

Hangi problem incelendi? cevap: **I** – giriş
Problem nasıl incelendi? cevap: **M** – yöntemler
Neler bulundu? cevap: **R** – sonuçlar
A – ve
Bunlar ne anlam taşır? cevap: **D** – tartışma

Şimdi, basit IMRAD mantığının yazara metni düzenleme ve yazma konusunda yardımcı olduğu; editörler, değerlendirme yapanlar ve nihayetinde de makaleyi okuyarak izleyen okuyucular için kolay bir yol haritası verdiği açık olarak görülmektedir.

Bilimsel Makale Nedir?

Yayınsız bilim ölüdür.

Gerard Piel

BİLİMSEL MAKALENİN TANIMI

Bilimsel makale, özgün araştırma sonuçlarını tanımlayan, yazılmış ve basılmış rapordur. Fakat bu kısa tanım; bilimsel makalenin belli bir biçimde yazılmış olması ve üç yüzyıl boyunca geliştirilmiş gelenekler, editör uygulamaları, bilimsel ahlak ve basım-yayım etkileşimiyle tanımlanan belli bir biçimde yayımlanması gereğine dikkat çekilerek nitelenmelidir.

“Bilimsel makale”yi uygun bir biçimde tanımlamak için bir bilimsel makaleyi yaratan mekanizmayı, yani geçerli yayını tanımlamalıyız. özetler, tezler, konferans raporları ve diğer birçok literatür yayımlanabilir, fakat bu yayınlar her zaman geçerli yayın ölçütünü sağlamazlar. Dahası, bilimsel bir makale bütün diğer testleri geçse de, eğer yanlış yerde yayımlanmışsa geçerli yayımlanmamış demektir.

Yani, nispeten kötü bir araştırma raporu, fakat testleri geçen bir yayın, eğer doğru yerde (genellikle belli başlı bir dergi) kabul edilir ve yayımlanırsa geçerli bir yayındır. Çok iyi hazırlanmış bir araştırma raporu ise yanlış bir yerde yayımlanmışsa geçerli bir şekilde yayımlanmamış olur. Devlet raporlarının ve konferansta yayımlananların çoğunda olduğu gibi, kurum bültenleri ve kısa yaşam süresi olan yayınlar, esas yayınlar olarak nitelenmezler.

Yükseköğretim Kurulu
Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi

Madde 5 - (1) Her çeşit bilimsel araştırmada uyulacak temel ilkeler şunlardır:

a) Veriler, bilimsel yöntemlerle elde edilir. Bunların değerlendirilmesinde, yorumunda ve kuramsal sonuçların elde edilmesinde bilimsel yöntemlerin dışına çıkılamaz, sonuçlar saptırılamaz, elde edilmemiş sonuçlar araştırma sonuçlarıymış gibi gösterilemez.

c) Sosyal ve beşeri bilimlerde yapılacak anket ve tutum araştırmalarında katılımcıların rızası alınır. Araştırma, bir kurumda yapılacaksa, katılımcıların rızasından sonra bağlı bulundukları kurumun izni alınır.

e) Araştırmacılar, kendi vicdanî kanaatlerine göre zararlı sonuçlara ve/veya onaylamadıkları uygulamalara yol açabilecek araştırmalara katılmama hakkına sahiptir.

f) Yapılacak çalışmalarda, diğer kişi ve kurumlardan temin edilen veri ve bilgilerin, izin verildiği ölçüde ve şekilde kullanılması, gizliliğine riayet edilmesi ve korunması sağlanır.

g) Bilimsel araştırma için tahsis edilen imkân ve kaynaklar amacı dışında kullanılamaz.

Madde 6 - (1) Her çeşit bilimsel yayında uyulacak temel ilkeler şunlardır:

a) Bilimsel araştırmanın tasarlanması, planlanması, yürütülmesi ve yayına hazırlanması aşamalarında katkıda bulunmamış kişiler, yazar isimleri arasında gösterilemez.

b) Bilimsel yayınlarda bir çalışmadan yararlanırken, bilimsel atıf kurallarına uygun olarak kaynak gösterilir.

c) Henüz sunulmamış veya savunularak kabul edilmemiş tezler veya çalışmalar, sahibinin izni olmadan kaynak olarak kullanılamaz.

ç) Evrensel olarak tanınan bilim kuramları, bilim alanlarının temel bilgileri, matematik teoremleri ve ispatları gibi önermeler dışında hiçbir çalışmanın tümü veya bir bölümü, izin alınmadan ve asıl kaynak gösterilmeden çeviri veya özgün şekliyle yayımlanamaz.

Madde 8 - (1) Bilim araştırma ve yayın etiğine aykırı eylemler şunlardır:

a) İntihal : Başkalarının fikirlerini, metotlarını, verilerini, uygulamalarını, yazılarını, şekillerini veya eserlerini sahiplerine bilimsel kurallara uygun biçimde atıf yapmadan kısmen veya tamamen kendi eseriymiş gibi sunmak,

b) Sahtecilik : Araştırmaya dayanmayan veriler üretmek, sunulan veya yayınlanan eseri gerçek olmayan verilere dayandırarak düzenlemek veya değiştirmek, bunları rapor etmek veya yayımlamak, yapılmamış bir araştırmayı yapılmış gibi göstermek,

c) Çarpıtma : Araştırma kayıtları ve elde edilen verileri tahrif etmek, araştırmada kullanılmayan yöntem, cihaz ve materyalleri kullanılmış gibi göstermek, araştırma hipotezine uygun olmayan verileri değerlendirmeye almamak, ilgili teori veya varsayımlara uydurmak için veriler ve/veya sonuçlarla oynamak, destek alınan kişi ve kuruluşların çıkarları doğrultusunda araştırma sonuçlarını tahrif etmek veya şekillendirmek,

ç) Tekrar yayım : Bir araştırmanın aynı sonuçlarını içeren birden fazla eseri doçentlik sınavı değerlendirmelerinde ve akademik terfilerde ayrı eserler olarak sunmak,

d) Dilimleme : Bir araştırmanın sonuçlarını araştırmanın bütünlüğünü bozacak şekilde, uygun olmayan biçimde parçalara ayırarak ve birbirine atıf yapmadan çok sayıda yayın yaparak doçentlik sınavı değerlendirmelerinde ve akademik terfilerde ayrı eserler olarak sunmak,

e) Haksız yazarlık: Aktif katkısı olmayan kişileri yazarlar arasına dâhil etmek, aktif katkısı olan kişileri yazarlar arasına dâhil etmemek, yazar sıralamasını gerekçesiz ve uygun olmayan bir biçimde değiştirmek, aktif katkısı olanların isimlerini yayım sırasında veya sonraki baskılarda eserden çıkarmak, aktif katkısı olmadığı halde nüfuzunu kullanarak ismini yazarlar arasına dâhil ettirmek,

f) Diğer etik ihlali türleri: Destek alınarak yürütülen araştırmaların yayınlarında destek veren kişi, kurum veya kuruluşlar ile onların araştırmadaki katkılarını açık bir biçimde belirtmemek, hakem olarak incelemek üzere görevlendirildiği bir eserde yer alan bilgileri yayınlanmadan önce başkalarıyla paylaşmak, bilimsel araştırma için sağlanan veya ayrılan kaynakları, mekânları, imkânları ve cihazları amaç dışı kullanmak, tamamen dayanaksız, yersiz ve kasıtlı etik ihlali suçlamasında bulunmak,

(Ek cümle: Yükseköğretim Kurulu Genel Kurulunun 12/05/2016 tarihli toplantısında alınan 2016.9.247 sayılı kararı ile) akademik atama ve yükseltme başvurularında bilimsel araştırma ve yayınlara ilişkin yanlış veya yanıltıcı beyanda bulunmak.

İstanbul Üniversitesi
Fen Fakültesi Dekanlığı
Etik Sözleşmesi

Kamu hizmetinin her türlü özel çıkarın üzerinde olduğu ve kamu görevlisinin halkın hizmetinde bulunduğu bilinci ve anlayışıyla;

* Üniversitemiz personelinin ihtiyaçlarını en etkin, hızlı ve verimli biçimde karşılamak, hizmet kalitesini yükseltmek ve personel memnuniyetini artırmak için çalışmayı,

* Görevimi insan haklarına saygı, saydamlık, katılımcılık, dürüstlük, hesap verebilirlik, kamu yararına gözetme ve hukukun üstünlüğü ilkeleri doğrultusunda yerine getirmeyi,
* Dil, din, felsefi inanç, siyasi düşünce, ırk, yaş, bedensel engelli ve cinsiyet ayırımı yapmadan, fırsat eşitliğini engelleyici davranış ve uygulamalara meydan vermeden tarafsızlık içerisinde hizmet gereklerine uygun davranmayı,

* Görevimi, görevle ilişkisi bulunan hiçbir gerçek veya tüzel kişiden hediye almadan, maddi ve manevi fayda veya bu nitelikte herhangi bir çıkar sağlamadan, herhangi bir özel menfaat beklentisi içinde olmadan yerine getirmeyi,
* Kamu malları ve kaynakların kamusal amaçlar ve hizmet gerekleri dışında kullanmamayı ve kullandırmamayı, bu mal ve kaynaklar israf etmemeyi,

* Kişilerin dilekçe, bilgi edinme, şikayet ve dava açma haklarına saygılı davranmayı, hizmetten yararlananlara, çalışma arkadaşlarıma ve diğer muhataplarıma karşı ilgili, nazik, ölçülü ve saygılı hareket etmeyi,
* Kamu Görevlileri Etik Kurulunca hazırlanan yönetmeliklerle belirlenen etik davranış ilke ve değerlerine bağlı olarak görev yapmayı ve hizmet sunmayı taahhüt ederim.

İstanbul Üniversitesi “Bilim Etiği”

İÜ Etik Kurulu Kurucu Üyeleri’nin Senato tarafından belirlenmesinden sonra, Kurul’un ilk yayınıdır.

Yayından beklenen ana amaç; üniversitelerimizdeki akademisyen ve diğer çalışanların, özellikle öğrenci ve akademik yaşama yeni adım atan genç araştırıcıların etik sorunlarla ve olumsuzluklarla karşılaşmadan, akademik yaşamlarını sürdürmelerine yardımcı olmaktır.

Kısa Tarihçe ve Ana Kavramlar

Etik sözcüğü eski Yunancada töre karşılığı olan “ethos”dan gelir. Türkçede hem isim, örneğin “etik kurul”, hem de sıfat, örneğin “Bu yaptığın etik değil.”, olarak kullanılır. Etik, moral değerleri inceler, açıklar. Konusu, değerlere çeki düzen verir. Etik, çok özetle, “ahlakın felsefesidir” şeklinde tanımlanabilir.

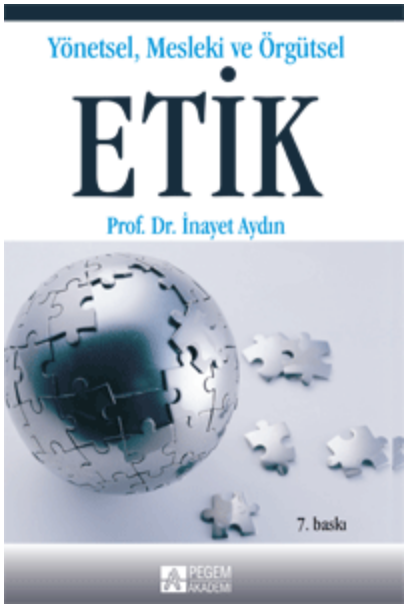
Etik, insanın toplumsal ölçekte gerçekleştirdiği ve başkalarını etkileyen sonuçları olan davranışları/eylemleri/yapıp-etmeleri ve bunları biçimlendiren düşünme süreçleri ile ilgilidir.

Etik, bir felsefe alanı olarak çeşitli bilimsel veya pratik uğraş alanlarına göre alt (veya yan) dallara ayrılır: tıp etiği, çevre etiği, bilim etiği gibi.

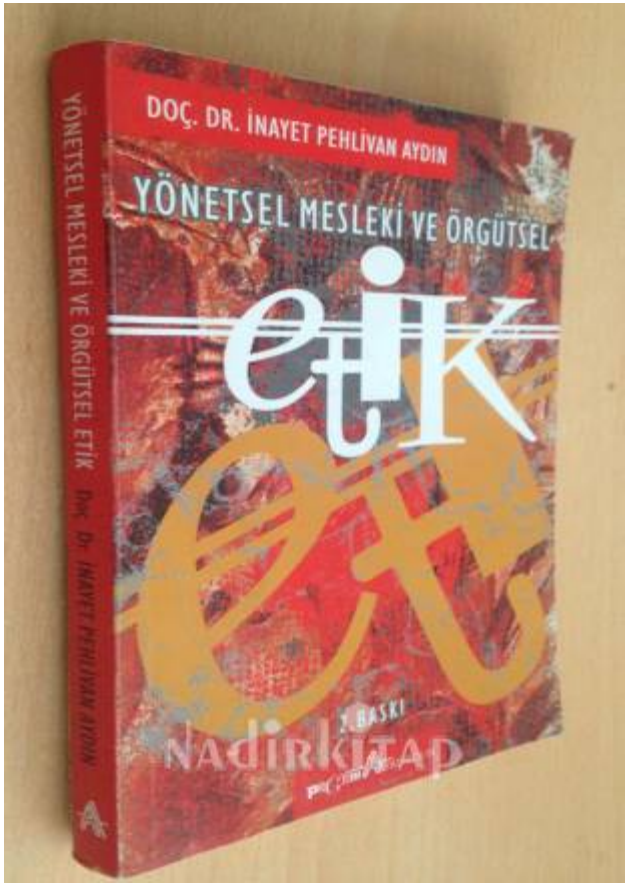
Batı dillerinde etik dışı (ahlaktan sapma) için “plagiarism” sözcüğü kullanılıyor. Osmanlı buna “intihal” demiş. “Aşırmak” kelimesi hem daha yalın hem daha etkili.

Bilimsel alandaki her yeni fikir faaliyeti, kaynağını kendinden önce yapılan çalışmalarda bulur ve bilimsel gelişme de bu fikrî mirasın oluşturduğu külliyatı basamak taşı olarak kullanmakla mümkündür. “Bilim eseri, bir mimari anıt gibi, taşların üst üste konmasıyla ortaya çıkar”.

Bilim etiğinin çiğnendiği ülkelerde, yaratıcı düşünce gelişmemiştir. Ülkemizde de “aşırma” son yıllarda çok konuşulur oldu. Salt aşırmaları önlemek için ağır düzenlemeler getirildi. Güncel uygulamada aşırma üniversiteden uzaklaştırılmayı gerektiriyor. 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 71. maddesine göre aşırmak hapis cezası dahi gerektirebilir.

Yönetsel, Mesleki ve Örgütsel
ETİK
Prof. Dr. İnayet Aydın
7. baskı
PEGEM AKADEMİ

Referans Kitaplar
ETİK
AHLAK FELSEFESİ
2. Baskı
AHMET CEVİZCİ
say

DOÇ. DR. İNAYET PEHLİVAN AYDIN
YÖNETSEL MESLEKİ VE ÖRGÜTSEL
etik
YÖNETSEL MESLEKİ VE ÖRGÜTSEL ETİK
NADİRKİTAP

ETİK KURAMLARI

A. A. STROLL | A. A. LONG | V.J. BOURKE | R. CAMPBELL

PROF. DR.
MEHMET TÜRKERİ
[Derleyen ve Çeviren]

4. baskı

kitapyurdu.com

Psikolojik Danışma Uygulamalarında Etik ve Standartlar

Tim Bond

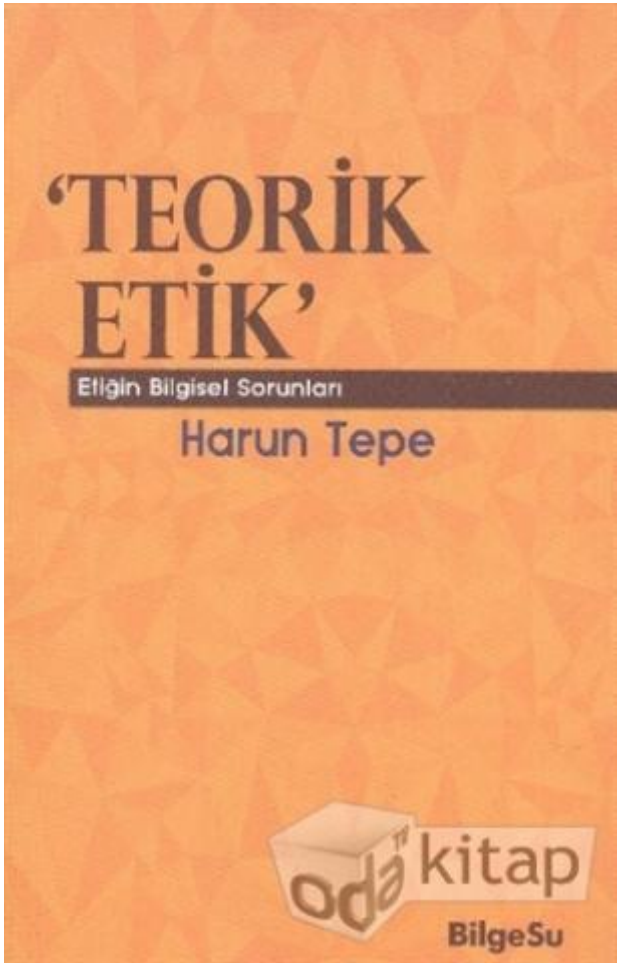
Binnur Yeşilyaprak
Çeviri Editörü

3. Baskıdan Çeviri

Standards and Ethics for Counselling in Action

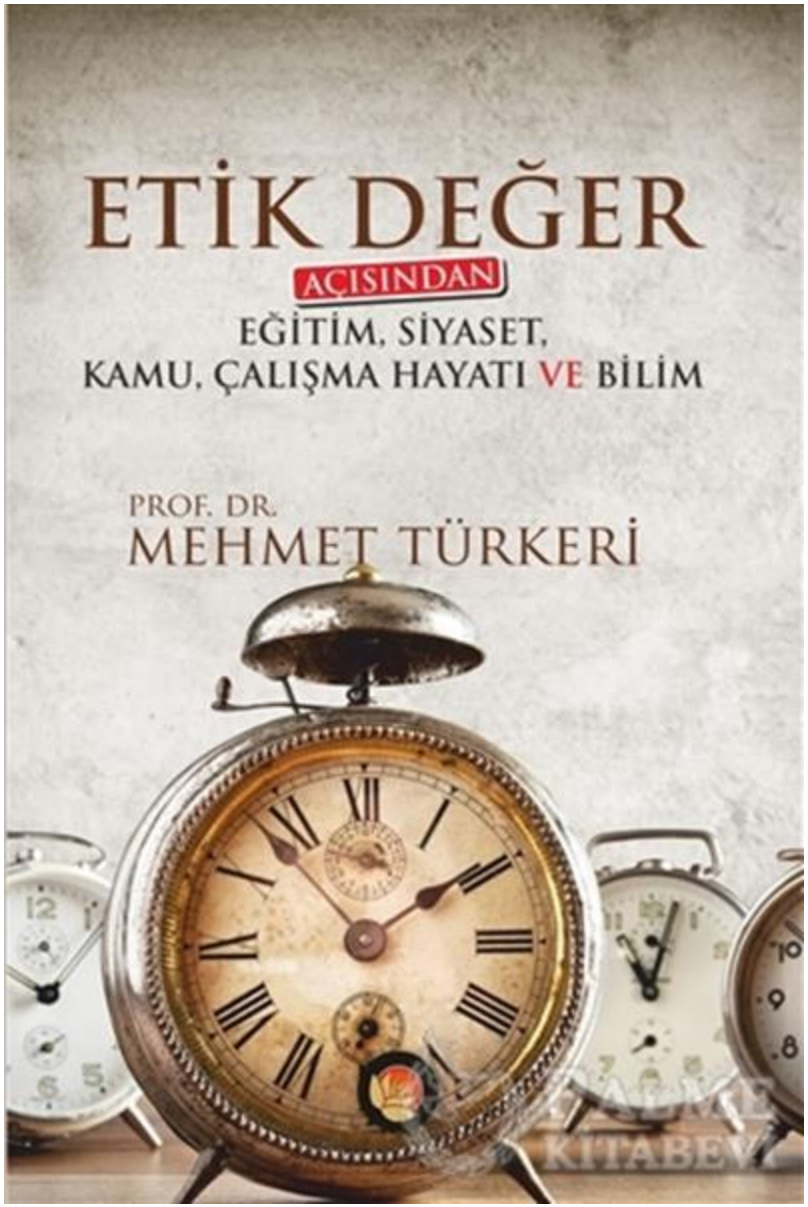
3rd Edition

'TEORİK
ETİK'
Etiğin Bilgisel Sorunları
Harun Tepe
oda kitap
BilgeSu

Etik değer / etik ilke

Genel anlamda değer "politika, ekonomi, estetik, hukuk, din, tarih … gibi tematik bir çerçevede, birey, aile, grup, toplum, insanlık, … gibi belirli bir kitle tarafından, daha çok olumlu bazen de olumsuz nitelik atfedilmiş bulunan, kişi, nesne, yer, durum, süreç, kavram, …" biçiminde betimlenebilir. Bu çeşitlilik içinde etik değerin belirleyici özelliği, davranışlara yön gösteren ve onları gerekçelendiren bir öneri veya yönerge niteliği taşımasıdır.

Farklı bir anlatımla etik değerler, zihinde davranışı belirleyen düşünme süreçleri için ölçüt, toplum ölçeğinde davranışı düzenleyen kurallar için kaynak oluştururlar. Farklı çerçevelere özgü temel yaklaşımları ve davranışlara yön gösteren ve ölçüt oluşturan, en genel, temel ve soyut kuralları ifade eden **ilke** kavramı, genel olarak **değer** ile anlamdaş değildir. Bununla birlikte, etik özelinde bir anlam kesişmesi bulunmasından ötürü, etik değer yerine etik ilke demek olanaklıdır.

ETİK DEĞER
AÇISINDAN
EĞİTİM, SİYASET,
KAMU, ÇALIŞMA HAYATI VE BİLİM
PROF. DR.
MEHMET TÜRKERİ

Etik kural - etik kod

Etik kurallar, etik ilkeler gibi davranışlara yön gösteren ve ölçüt oluşturan, etik ilkelere göre daha özel ve somut olan ve etik ilkelerden türetilen düzenlemelerdir. Etik kod terimi ise belirli bir konudaki etik kurallar kümesini ifade eder. Kuralları ilkelerin uygulamaya yansıyan türevleri olarak nitelemek ve temel işlevlerinin uygulamaların istenir nitelikte olmasını güvence altında tutma olduğunu söylemek olanaklıdır. Kurallar, genelgeçer karakter taşıyan ilkelerden farklı olarak belirli olgular ve onların somut olarak ortaya çıktığı durumlar için geçerlilik taşır.

Etik sorun - etik ikilem - etik ihlali

Etik sorunlar, davranışın iyi olmasıyla ilgili tereddütlerin veya itirazların ortaya çıktığı durumlardır. Davranışı belirleyen zihinsel süreçte de davranışın sergilendiği toplumsal ortamda da söz konusu olabilirler. Etikle ilgili sorunlu durumlar çerçevesinde "ikilem" ve "ihlal" gibi iki ana kategori bulunmaktadır. İkilemi, kurala bağlanmamış durumlarda karar vericinin yaşadığı seçim sorunu; ihlali ise mesleki eylemi düzenleyen standart kuralların çiğnenmesi olarak tanımlamak mümkündür.

Etik ikilemlerde farklı ilkelerin veya kuralların, yol gösterici olarak eş zamanlı ve birbirine yakın ağırlıklı olarak devreye girmesi, her birinin farklı bir davranış seçeneğinin yeğlenmesini gerektirmesi söz konusudur. Bu durumda bir ilkeye uygun davranmak bir diğerine aykırı olmayı; bir başka deyişle bir değeri korumak bir diğerini harcamayı zorunlu kılmaktadır. Etik ihlali ise davranışın belli bir / birkaç ilkeye veya kurala, tereddüde yer bırakmayacak biçimde aykırı olmasını ifade eder. Genellikle ilkeler arasında ikilemlere düşüldüğünü, ihlal edilenin ise daha çok kurallar olduğunu söylemek olanaklıdır.

Etik boyut - etik duyarlılık – etik kaygı

İnsan ilişkileri çerçevesinde gerçekleşen karmaşık süreçler, analitik bir yaklaşım benimsendiğinde sosyal, psikolojik, ekonomik, politik, tarihi, felsefi, … unsurlara ayrılabilir. Farklı bir açıdan bakarak sıralanan unsurların süreç bütününün birer parçası/yanı/yönü/boyutu olduğunu söylemek de olanaklıdır. Bu bağlamda etik boyut, insan ilişkilerinin iyi davranışı belirlemek ve gerçekleştirmekle ilgili-bağlantılı kısmıdır.

Etik duyarlılık ve etik kaygı ifadeleri insan ilişkilerinin bu boyutuna yönelik bilinçli bir ilgiyi dile getirir. Bu ilgi duyarlılıkta etik boyut konusunda bilinçli olma ve ona önem vermenin bileşkesidir; kaygıda ise bu ikisine etik sorun bulunduğu yönünde bir endişe eşlik etmektedir.

Etik - ahlak ayrımı

Etik ile ahlakı ayrı iki kavram olarak kabul etmek yaygın bir yaklaşımdır. Bu ayrım çerçevesinde etik insan davranışlarını irdeleyen düşünsel soyut bir etkinlik, ahlak ise insan davranışlarını belirleyen toplumsal somut bir düzenektir. Ahlak, toplumların gereksinim ve çıkarları doğrultusunda, alışkanlıklar, gelenekler, töreler ve kamuoyunun gücünden destek alan, kendiliğinden biçimlenmiş, genel kabul görmüş bir kurallar sistemidir.

Bu anlamda ahlak görelidir ve hem toplumdan topluma hem de belirli bir toplumda zaman içinde değişebilmektedir. Ahlak geniş tabanlı ve nasıl davranılması gerektiğine ilişkin yazılı olmayan standartları içerir, etik ise “ahlak üzerine söz söyleme etkinliğidir”. Farklı bir anlatımla, etik insan davranışının ilkeleri, ahlak ise bu ilkelerin tikel (bir bütünün bir tek parçasıyla ilgili olan) bir durumda uygulanması ile ilgilidir.

Etik - hukuk ilişkisi

Genel ahlak ve meslek etiği anlamında etik ile hukukun başlıca ortak noktası normatif yani kural koyucu sistem olmalarıdır. Bu bağlamda hukukun kuralları arkasında devlet gücünü bulundurmaktan ve kuvvetli yaptırımla desteklenmiş olmaktan ötürü daha kuvvetli, ortak aklın gerekleri ve kitle konsensüsü üzerine bina olmuş etik kuralları ise görece daha zayıftır.

Belli bir konudaki bazı kuralların hem etik hem hukuk kuralı olması rastlanan bir durumdur ve yasa koyucunun toplumun kendini kurala bağlama iradesine gösterdiği saygının göstergesi olmak bakımından önemlidir. Pozitif hukuku ortaya çıkartan üretici düşünsel süreçler ile iyiye ve kötüye dair sınır tanımaz düşünsel etkinliklerden oluşan felsefi anlamda etiği karşılaştırma durumunda ise, ikincinin ilkine göre de daha kapsamlı ve verimli olduğu görülmektedir.

Etik bağlamında olmuş ya da olası bir eylem tartışılırken, yasalar değil temel değerler referans alınır ve felsefenin yöntemleri kullanılır. Böylesi tartışmalardan elde edilen sonuçlar, yasanın öngördüğü düzenlemeyle kimi zaman bağdaşırlar kimi zaman çelişirler. Yasada bir düzenleme olmaması halindeyse, yasama gücü için bir öneri niteliğini taşırlar. Pozitif hukukun etik tartışmalar üzerinden oluşturulması ona daha yüksek bir saygınlık ve geçerlilik kazandırır.

Hukuk çerçevesinde normları benimsemek değil onlara uymak esastır. Öte yandan etik açıdan tartışmaya açık olan kimi eylemler yasaklanmış olmadıkları için hukuki açıdan tartışma konusu değildir. Bazen de etiğe bağlılığın gereği olarak yasaya uymamak/karşı çıkmak gündeme gelebilir. Vurgulanması yerinde olacak son bir husus, yasaların genel ahlak gibi zaman ve mekan içinde sınırlı bir geçerliliği olduğu, etiğin ise evrensellik iddiası taşıdığıdır.